

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2002 m. spalio 26 d.

Nr. 207 (35)

Saturday supplement October 26, 2002

No. 207 (35)

Dr. Razmos vardo muzikinės premijos 2002 metų laureatai — Valstybinis Vilniaus kvartetas. Iš kairės: Audronė Vainiūnaitė, Artūras Šilalė, Girdutis Jakaitis, Augustinas Vasiliauskas. Michail Raškovskij nuotrauka.

Lietuvių fondo premija — Valstybiniam Vilniaus kvartetui

Prisimindamas okupuotoje Lietuvoje dainavusius tautiečius, sėkmingai kovojusius už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, Lietuvių fondas šių metų pradžioje paskelbė šio fondo įsteigėjų dr. Antano Razmos vardo 25,000 dolerių nedalomą kultūrinę muzikinę premiją. Buvo numatyta ją skirti muzikai arba muzikiniam vienetai, atitinkančiam vieną arba daugiau šių sąlygų: muzikui arba muzikiniam kolektyvui už kūrybinę muzikinę veiklą, skatinančią lietuvių išlaikymą tarp lietuvių Lietuvoje ir užsienyje; kompozitoriui, sukūrusiam stambų, ryškų sceninį, simfoninį ar vokalinį kūrinį, susijusį su lietuviška tematika ir sulaukusį teigiamo įvertinimo; įvairių sričių atlikėjams — kolektyvams ir pavieniams menininkams, parengusiems gerai įvertintas programas arba spektaklius, atlikusius Lietuvoje arba užsienyje, aktyviai propaguojantiems lietuvišką muziką.

Lietuvių fondo kultūrinės muzikinės dr. Antano Razmos vardo premijos komisijos pirmininkas solistas Stasys Baras pasidžiaugė, kad iš organizacijų ir pavienių asmenų buvo gauta 17 paraiškų, premijai rekomenduojančių žinomus muzikinius kolektyvus, kompozitorius, atlikėjus. Pasaulio lietuvių centre įvykusiame Lietuvių fondo kultūrinės muzikinės dr. A. Razmos premijos komisijos posėdyje, atplėsus visų šešių šios komisijos narių prisiūstus vokus ir patikrinus slaptu balsavimu pareikštą kiekvieno apsprendimą, rasta, kad penki balsavo už valstybinį Vilniaus kvartetą ir tik vienas už Vilniaus savivaldybės chorą „Jauna muzika“.

Taigi, premijos laureatu tapo Valstybinis Vilniaus kvartetas.

Ta proga premijos komisijos narę, Lietuvos Nacionalinės premijos laureatę, muzikologę Oną Narbutienę paprasčiau atsakyti į kelis klausimus.

— Taigi, kone visi komisijos nariai balsavo už Vals-

tybinį Vilniaus kvartetą. Tad kuo iš gana plačiai pagarsėjusių, premijai pasiūlytų muzikinių kolektyvų, atlikėjų, kompozitorių išsiskiria Vilniaus kvartetas? Kas būdinga jo meniniam muzikiniam lygiui, interpretavimo tradicijai, koncertų programoms?

— Pasirinkimas iš tikrųjų buvo didelis. Aišku, kaip paprastai, ne visi pristatytieji atitiko premijos reikalavimus. Bet iš tiesų buvo labai gerų pretendentų, vertų apdovanojimo. Tad reikėjo kruopščiai apsvarstyti visus „už“ ir pasverti sprendimą.

Visgi gilinantis į kandidatų kūrybines biografijas ir premijos sąlygas, reikia pripažinti, kad su Vilniaus kvartetu sunku konkuruoti. Jo koncertinė veikla tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje yra nepaprastai intensyvi, interpretacijos meninis lygis susilaukęs aukščiausių užsienio spaudos įvertinimų, o kvarteto koncertų programos išsiskiria originalumu ir išradinumu. Jau eilę metų, šalia pavienių koncertų, kvartetas rengia ciklus, kurie sudaro unikalią galimybę susipažinti su epochos stiliumi arba vieno kompozitoriaus kūrybos evoliucija. Štai tik keletas pavyzdžių. 19-kos koncertų ciklas, aprėpęs visus J. Haydn kvartetus; visi L. van Beethoven styginiai kvartetai — 2000-aisiais metais aštuoni koncertai; romantinės ir lietuvių šiuolaikinės muzikos vakarai — 2001 metais — šeši koncertai; šiais metais surengti ir 2003 metais tęsiami, Europos sąjungos valstybių kamerinės muzikos vakarai — iš viso net 15 koncertų. O kiek koncertuota užsienyje!

— Šiandien išvykti į užsienį gali visi, ir veržlesni randa progų koncertuoti. Tačiau gastrolių lygmuo būna labai nevienodas. Turbūt svarbu ne tik koncertuoti svetur, bet ir koncerto paskirtis bei salės prestižas?

— Iš tikrųjų, gastrolių reikšmę bei vertę apsprendžia rengiamų koncertų vieta ir pro-

gramą. Valstybinis Vilniaus kvartetas yra grojęs garsiose pasaulio koncertų salėse — Leipzigo Gewandhaus, Vienos Musikverein, Zolburgo Mozarteum, New Yorko Merkin Concert Hall, Miuncheno Bavarische Rundfunk ir daugybėje kitų.

Vėrta paminėti bent keletą svarbių festivalių, kuriuose Vilniaus kvartetas yra dalyvavęs: Bregenco (Austrija), Echternacho (Liuksemburgas), Kuhmo (Suomija), Musica viva (Miunchenas), Rytai-Vakarai (Prancūzija) ir kt.

Vien nepriklausomybės laikotarpiu Valstybinis Vilniaus kvartetas Lietuvoje ir užsienyje yra įrašęs 17 kompaktinių plokštelių (CD).

— Viena svarbių sąlygų Lietuvos fondo kultūrinei muzikinei dr. A. Razmos vardo premijai gauti — repertuaro lietuviška tematika. Nemažiau svarbu garsinti užsienyje lietuvišką muziką, atlikimo aukštą lygį. Kuo Vilniaus kvartetas pasižymi šiose srityse?

— Lietuviškos muzikos propagavimo srityje Vilniaus kvartetui priklauso išskirtinė vieta mūsų kultūroje. Kvarteto repertuare yra per 100 lie-

tuviškų kūrinių, kurių dalis (apie 40) jam dedikuoti. Be lietuviškų kūrinių neapsieina lietuviškos muzikos pristatymas užsienio ir Lietuvos festivaliuose. Vien 1997-2001 m. laikotarpiu lietuviški kvartetui buvo atlikti 65-uose koncertuose svetur. Vilniaus kvartetas yra surinkęs, redagavęs, atlikęs ir įrašęs visus M. K. Čiurlionio kūrinius kvartetui. Jis — vienintelis kamerinis kolektyvas, skiriantis daug dėmesio kompozitorių — išsiviečių kūrybai. Yra atgaivinęs, atlikęs ir įrašęs į CD V. Baceviciaus, V. Jakubėno, J. Gaidelio, J. Kačinsko kvartetus. Su Vilniaus kvarteto vardu susijęs lietuviško kvarteto žanro ilgų dešimtmečių sėkmingas kelias. Sunku pervirti kvarteto nuopelnus šioje srityje.

Šiuolaikinė muzika taip pat užima labai svarbią vietą Vilniaus kvarteto repertuare. Vertindami aukštą atlikimo lygį ir didžiulį pasišventimą savo darbui, Vilniaus kvartetui pirmąjį savo kūrinio atlikimą yra patikėję Švedijos, Suomijos ir kitų užsienio valstybių kompozitoriai.

Kitą dieną po šio pokalbio su muzikologe dr. Ona Narbutiene Lietuvos Nacionalinėje filharmonijoje, ryšium su Lietuvių fondo kultūrinės muzikinės dr. A. Razmos vardo svarios premijos paskyrimu Vilniaus kvartetui, buvo sukviesta spaudos konferencija. Gausų žiniasklaidos atstovų būrį dr. O. Narbutienė supažindino su Lietuvių fondo vaisinga veikla, pabrėžė, kad ji įsteigti prieš 40 metų iniciatyvos ėmėsi dr. A. Razma, kurio vardu pavadinta ir ši, bene pirmoji, Lietuvių fondo reikšminga muzikinė premija.

Spaudos konferencijoje kalbėjęs kitas vertinimo komisijos narys prof. Algirdas Ambrazas pasakė, kad Valstybinis Vilniaus kvartetas iš tiesų vertas LF premijos, jau vien už aktyvų ir vaisingą lietuviškos muzikos puoselėjimą ir propagavimą pasaulyje. Vilniaus kvartetą profesorius pavadino ne tik aukšto, europietiško meninio lygio, bet ir lietuviškos muzikos patriotu.

Vienas seniausiai kvartete grojančių narių, Augustinas Vasiliauskas, viso kvarteto vardu nuoširdžiai padėkojęs Lietuvių fondui, premijos ko-

Lietuvių fondo Kultūrinei muzikinei dr. Antano Razmos vardo premijai skirti komisijos JAV-se nariai ir LF atstovai. Iš kairės: dr. Antanas Razma, Alvydas Vasaitis, Stasys Baras, muz. Darius Polikaitis, dr. Jonas Valaitis ir Povilas Kilius.

misijai už aukštą įvertinimą, pasakė, kad savo repertuarą jis ir toliau turintis lietuvių kompozitorių kūrinius. Jau lapkričio mėnesio antrąją pusę kvartetas atliks mūsų žymaus kompozitoriaus Stasio Vainiūno kvintetą, paminint šio talentingo muzikos kūrėjo mirties 20-sias metines. Kiek vėliau kvartetas ims įgyti ir kompaktines plokšteles kompozitorių V. Laurušo ir O. Balakausko kūrinius.

Žiniasklaidos atstovams A. Vasiliauskas pranešė, kad kvartetas su pasitenkinimu priėmė Lietuvių fondo valdybos kvietimą lapkričio 9 d. su koncertine programa atvykti į Čikagą šio fondo įkūrimo 40-čio paminėjimo proga. Tai bus penktoji kvarteto išvyka į Ameriką. Bet ši kelionė ypač maloni, nes skrenda pas savus, pas tautiečius, į miestą, kuris vadinamas užsienio lietuvių sostine, sakė A. Vasiliauskas. Čikagos lietuviams, Lietuvių fondo nariams, kvartetas numatęs pagroti šio muzikinio kolektyvo himnų vadinamą S. Naujalo „Svajonę“, L. van Beethoven 11-ąjį kvartetą ir V. Mozarto „Mažąją nakties muziką“.

Spaudos konferencijoje dalyvavo visi keturi kvarteto dalyviai. Be abejo, draugo skaitytojams bus įdomu bent kiek sužinoti apie juos. Pirmuoju smuiku Vilniaus kvartete anksčiausiai — nuo 1965 m. garsaus lietuvių kompozitoriaus Stasio Vainiūno dukte. Ji mokėsi Vilniaus konservatorijos prof. V. Radovičiaus ir Maskvos konservatorijos prof.

D. Oistracho klasėse. Už nuopelnus garsinant Lietuvos vardą pasaulyje S. Vainiūnaitė apdovanota LDK Gedimino IV laipsnio ordinu. Antruoju smuiku nuo 1999 m. kvartete groja gražią lietuvišką pavardę turintis Artūras Šilalė. Pasirodo, jis kilęs ne iš tokio pat pavadinimo Žemaitijos miestelio, bet iš dainingosios Dzukijos. A. Šilalė mokėsi Lietuvos muzikos akademijoje prof. J. Urbo klasėje. Violončelininkas Augustinas Vasiliauskas studijavo Vilniaus konservatorijos prof. D. Svirskio klasėje,meisteriškumą gilino Maskvos kon-

servatorijoje. Kvartete griežia nuo 1970 m. Visuomet su šypsena, gera nuotaika griežia altininkas Girdutis Jakaitis. Jis studijavo Lietuvos muzikos akademijoje pas dėstytoją E. Vyčiną ir prof. P. Radzevičių, stažavosi Zalburge pas prof. T. Riebl. Kvartete griežia nuo 1996 m.

Visi keturi kvarteto nariai koncertuoja ir kaip solistai bei įvairiuose kituose ansambliuose. A. Vainiūnaitė ir A. Vasiliauskas yra Lietuvos Muzikos akademijos profesoriai.

Algimantas
Antanas Naujokaitis

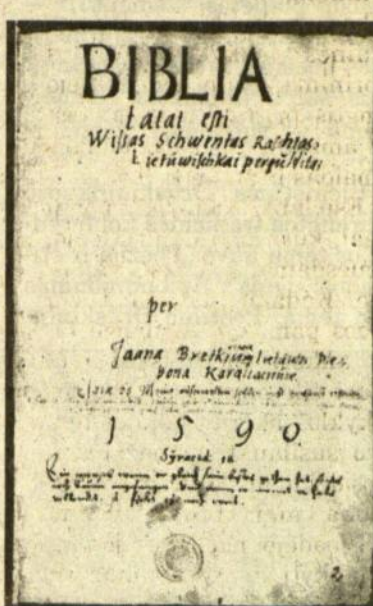
Jonas Bretkūnas: Biblijos i lietuvių kalbą vertėjas

Pirmosios lietuviškos Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas ir to meto lietuviškų raštų studijos PLB Lituanistikos katedroje Čikagoje

Elizabeth Novickas

Sunku būtų šiandien įsivaizduoti, koks būtų mūsų gyvenimas be rašto. Dar sunkiau įsivaizduoti, kaip būtų, jeigu patys turėtume sukurti raštą kalbą, kurią esame tik girdėję ir šnekėję. Bet toks ir buvo XVI ir XVII amžiaus rašytojų uždavinys — tiksliai išgirsti kiekvieną lietuvių kalbos garsą ir sugalvoti ar parinkti jam tinkamą ženklą. Tarp ankstyvųjų lietuvių kalbos rašto kūrėjų (Martyno Mažvydo, Mikalojaus Daukšos, Konstantino Sirvydo) šiemet mums ypač svarbus atrodo Jonas Bretkūnas, pirmasis išvertęs visą Bibliją į lietuvių kalbą, — šiemet sukanka 400 metų nuo jo mirties 1602 metais. Simboliškai tai ir jo verstos Biblijos 400 metinės, nes jis taisinėjo savo darbą iki mirties.

Illinois universiteto PLB Lituanistikos katedroje Čikagoje

studentės Audra Adomėnas ir Elizabeth Novickas dabar kaip tik studijuoja lietuvių kalbos rašto istoriją su prof. Giedriumi Subaciūmi.

Nukelta į 2 psl.

Šio šeštadienio priedo puslapiuose

Paskirta Dr. Antano Razmos vardo muzikinė premija, jos šiemetinis laureatas: Valstybinis Vilniaus kvartetas; J. Bretkūnas — Biblijos i lietuvių kalbą vertėjas (1 psl.).

Jotvingių premija apdovanotas poetas-vertėjas Jonas Zdanys (2 psl.).

Prof. V. Kubilius ir A. Naujokaitis nušviečia Juozo Keiliūčio gyvenimą ir darbą (3 ps.).

„Be atleidimo ir susitaikymo mūsų tauta negalės išlikti“, savo straipsnyje apie nusikaltimus ir bausmes teigia dr. V. Bieliauskas (4 psl.).

Muzikinei LF dr. Antano Razmos vardo premijai skirti komisijos nariai Lietuvoje (iš kairės): Rokas Zubovas, dr. Ona Narbutienė ir prof. Algirdas Ambrazas.

Jotvingių premija — išeivijos poetui Jonui Zdaniui

Druskininkuose nuskambėjo, nuaidėjo kasmetinis, jau tryliktas, Poetinis ruduo.

Šį kartą toji poezijos šventė prasidėjo Vilniuje. Rašytojų klube gausiai publikai savo naujus eilėraščius skaitė jaunieji poetai, tarp kurių buvo ir svečių iš Latvijos. O į Druskininkus suvažiavo gausus ir kitų užsienio šalių poetų būrys — iš Estijos, Bulgarijos, Lenkijos, Slovėnijos, Rusijos, Baltarusijos, net JAV, Tailando bei kitų pasviečių. Poetinė kietė poetė J. C. Todd anoniminio eilėraščio konkursuose net pelnė ketvirtą vietą. Už anglų kalba parašytą ir Rimvydo Strėlkūno į lietuvių kalbą išverstą eilėraštį ją aplenkė ir pelnė antrąją vietą iš Čikagos pakeliiui ir tarptautinę Frankfurto knygų mugę atskridusi Eglė Juodvalkė.

Beje, Poetinis Druskininkų ruduo jau tampa negrynai lietuvišku, bet tarptautiniu poetų festivaliu. Tuo būdingas ir „Vagos“ leidyklos išleistas kasmetinis almanachas *Poetinis Druskininkų ruduo 2002/Druskininkai. Poetic Fall 2002*. Almanache išspausdinta gausių užsienio svečių kūryba originalo ir lietuvių kalbomis. Visi autoriai pristatyti trumpomis angliskomis anotacijomis. O lietuvių autorių poezija almanache šiemet jau pateikta vien angliskais vertimais, tikintis, kad lietuviškai parašyti eilėraščiai Lietuvos skaitytojams lengvai surandami kitur, o vertimai padeda kitautautiams susipažinti su mūsų poetų kūryba.

Šiemetinis Poetinis Druskininkų ruduo pradėjo šių švenčių ciklą, pavadintą daugelio pasaulio šalių mitologijoje teigtų keturių pagrindinių elementų — ugnies, vandens, oro ir žemės pavadinimais. Šiemetinio Poetinio rudens šventė buvo skirta aktyviausiam mūsų planetos elementui — ugniai. Ateinančių trejų metų šios poezijos šventės renginiai bus skirti likusiems elementams — vandeniui, žemei ir orui.

Šiemetinės Druskininkuose surengtos tradicinės konferencijos tema buvo „Poezija ir stichijos: ugnis“. Apibūdindamas šią temą, Poetinio Druskininkų

rudens organizatorius ir svarbiausias vadovas, savaitraščio *Literatūra ir menas* redaktorius, poetas Kornelijus Platelis sakė, kad ugnies tema šioje konferencijoje siūlo pakalbėti apie poetinės kalbos energiją, apie tai, kas poetinei kalbai teikia jėgos ir skiria ją nuo kitų kalbėsensų. Beje, tarp naktinių, kamerinių ir kitokių poezijos skaitymų buvo taip pat anoniminio eilėraščio konkursas, skirtas ugnies temai. Daug energijos, ugnies tryško iš šiame konkurse dalyvavusių poetų kūrybos, tačiau vertinimo komisijai įdomiausia pasirodė lenkų poetės Krystynos Rodowskos kūryba, pelniusi pirmą vietą.

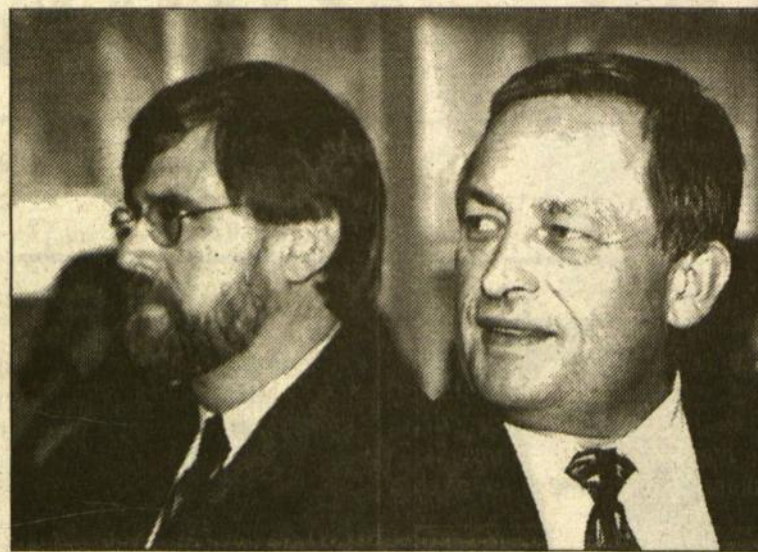
Poetinio Druskininkų rudens šventėje buvo pristatytos per metus išleistos poezijos knygos. Vilniaus senamiesčio džiazo-roko kavinėje buvo atlikta vilniečio džiazo muzikanto, Frankfurto knygų mugės dalyvio, Vladimiro Tarasovo „Sonatina poetų balsams“. Kartu su muzikantu šį kūrinių atliko poetas Sigitas Geda ir Vilniuje dabar gyvenantys Amerikos poetai Kerry Shawn Keys ir Gerardo Beltran. Grupė poetų — anoniminių eilėraščių konkurso nugalėtojų savo eiles skaitė Užupio kavinėje.

Svarbiausias Poetinio Druskininkų rudens įvykis — kasmetinės Jotvingių premijos nugalėtojo paskelbimas. Šiemet šios premijos laureatu tapo išeivijos poetas ir vertėjas Jonas Zdanys, gyvenantis Connecticut valstijos mieste North Haven. 1950 m. gimęs New Britain jis studijavo anglų literatūrą Yale universitete, jame dėstė, o dabar aukštąsias pareigas užima minėtos valstijos Švietimo ministerijoje. Eilėraščius rašo lietuvių ir anglų kalbomis, yra išleides šešis poezijos rinkinius anglų kalba. Atskiromis knygomis išleido paties verstas Sigitos Gedos, Leonardo Andriekaus, Kornelijaus Platelio, Henriko Radausko, A. Nykos-Niliūno poezijos knygas. Į anglų kalbą išvertė ir paskelbė taip pat kitų lietuvių poetų eilėraščių. J. Zdanio knygos leidžiamos ir Lietuvoje. 1999 m. leidykla „Vaga“ Vilniuje išleido jo prozininių eilėraščių rinkinį *Dotnu-*

vos stoty. Į šią knygą sudėti lietuvių ir anglų kalbomis parašyti kūrinių. Į lietuvių kalbą juos išvertė Kornelijus Platelis ir jo sūnus Edgaras. Prieš pat šiemetinę Poetinio Druskininkų rudens šventę Rašytojų sąjungos leidykla gražiai išleido kitą J. Zdanio eilėraščių knygą *Dūmų stulpai*, daug kuo lėmusią jam Jotvingių premiją. Šis J. Zdanio poezijos rinkinys — pirmasis, parašytas vien lietuvių kalba. Pasak literatūros kritiko Valentino Svėticko, žmogaus laikinumas, svetimumo ir dvilypumo būsenos, žiaurumo ir patiklumo psichologija — apie visa tai poetas šioje knygoje kalba ramiu intelektualu balsu.

Poetinio Druskininkų rudens organizatorius K. Platelis apgailestavo, kad dėl kitų išpareigojimų šį kartą J. Zdanys negalėjo atvykti į Druskininkus. Poetinio rudens dalyviams ir svečiams iš Connecticut jis atsiuntė šiltą laišką, kurį visiems pakelbė K. Platelis.

Atsiprašęs, kad negalėjo dalyvauti Poetiniame Druski-

Jotvingių premijos laureatas poetas ir vertėjas Jonas Zdanys (kairėje) ir Poetinio Druskininkų rudens organizatorius poetas Kornelijus Platelis.

ninkų rudenyje, su kitais pasidalinti poezija, pasidžiaugti šio renginio dvasia, J. Zdanys toliau rašo: „Poetinis Druskininkų ruduo — labai reta, unikali pasaulyje šventė, ir tikrai apgailestauju, jog dėl nelaukta susiklosčiusių aplinkybių tarnyboje negaliu atvykti. Taip kartais gyvenimas susiklosto, ir esu dėkingas likimui, kad galiu būti tarp jūsų nors taip.“

Per poeziją savo nebylia, tyčia savastim mes vis geriau pažįstam pasaulį.

Žmogus šioje žemėje — iš tiesų tikrai vykdytojas, reiškejas. Rašydami poeziją mes

spontaniškai, intuityviai atsižadame atsitiktinius, kartais iracionalius jos eilutėmis kalbančius derinius.

Rašydami mėginame suvokti ir perteikti gyvenimo reikšmes — per metaforą, eilutės

sutelktą žadinančią kalbos galią mėginame suprasti ir perteikti mūsų giminyse su tuo, kas pulsuoja pirmąkart žinduose kūrinuose, mūsų senovinėse lietuviškose dainose.

Poezija man, bėgant metams, vis labiau tampa pranašyste. Per poeziją pajaučiu, išvystu pasaulio ateitį, geriau pažindamas žmogų ir mūsų aplinką — sutartinę ir išsivaiduojamą, juntamą, apčiuopiamą, dvasinę.

Poezija — tai langas į moralinį pasaulį. Man tai labai svarbu, nes visą gyvenimą jaučiuosi dviejų pasaulių žmogum — Amerikos ir Lietuvos. Per poeziją susijungiu su jais abiem, per poeziją pajuntu turis lietuvišką atmintį, kuria privalau pasinaudoti, idant suprastčiau savo ir kitų praeitį bei dabartį, susikurčiau moralų dvikalbį gyvenimą.

Tokių temų esama mano kūryboje. Esu dėkingas likimui už suteiktas progas tas

temas ir tuos suvokimus išplėtoti.

Nuoširdžiai dėkoju Jotvingių premijos komitetui, Lietuvos kultūros ministerijai ir Druskininkų merui už tokį aukštą mano siekių įvertinimą. Man didelė garbė gauti tokį ypatingą apdovanojimą. Daug metų rašau eilėraščius, daug metų vertiu lietuvių poeziją į anglų kalbą, esu sulaukęs pripažinimų. Tačiau Jūsų įvertinimas man pats aukščiausias. Liksiu visą gyvenimą dėkingas savo kolegoms Jotvingiams, kad priimate mane į savo šventąjį jotvingišką ratelį. Mano mama kaunietė, tėvas suvalkieitis, o štai aš dabar — Jotvingis. Būdamas juo pasižadu ir toliau dirbti lietuvių literatūros labui, — baigė savo laišką J. Zdanys.

Draugo šeštadienio priedo skaitytojams siūlome tris J. Zdanio eilėraščius iš jo naujausios knygos Dūmų stulpai.

Algimantas A. Naujokaitis

Jonas Bretkūnas...

Atkelta iš 1 psl.

Subačius ne tik dėsto Čikagoje rudens semestrus, bet ir dirba Lietuvių kalbos instituto Vilniuje direktoriumi. Kartu su prof. Jochen D. Range iš Greifswaldo Ernst Moritz Arndt universiteto Baltistikos instituto Vokietijoje jis organizuoja Bretkūno *Biblijos* jubiliejaus renginių ciklą Lietuvoje ir Vokietijoje. Tarp kitų renginių abiejose šalyse (konferencijų, paskaitų, koncertų) — Bretkūno *Biblijos* vertimo rankraščio keletas tomų bus pirmą kartą eksponuojami Lietuvoje (Taikosmosios dailės muziejuje, Arsenalo g. 3A, Vilniuje, nuo lapkričio 27 dienos).

Pradedant skaityti lietuviškus XVI amžiaus raštus, pirmiausia reikia priprasti prie šriftų formos, nes viso to amžiaus knygos buvo išspausdintos mums dabar neįprastomis gotikinėmis raidėmis. Šriftų, kurie buvo sukurti kitoms kalboms, naudojamas lietuviškų raštų kūrime tiek lengvina, tiek sunkina: lengva, kad nereikia išradinėti kažko absoliučiai naujo, sudėtinga — kad kitos kalbos raidės ne visada atitinka lietuvių kalbos garsus.

Rytų Prūsijos rašytojai buvo linkę naudoti ir lenkų, ir vokiečių kalbų rašybos ypatybes. Matome to laiko knygos išspausdintas „sch“, „sz“ raidžių grupes; tik XIX amžiaus gale įsivyravo mums dabar įprasta „s“ raidė. Lietuvoje rašytojai dažniau tam garsui naudojo

iš dviejų raidžių suaugusia β. Dėl lenkų rašybos įtakos Lietuvoje dvibalsiai „ai“ ar „ei“ buvo rašomi „ay“ ar „ey“, o Prūsijos lietuviškuose raštuose žymėta atitinkamai „ai“ ar „ei“.

Lietuviams buvo ypač sunku apsispręsti, kaip atskirti ilgąją „i“ nuo trumposios. Kai kurie rašytojai XVI-XVII amžiuje žymėjo garso „i“ trumpumą, sudvigubindami priebalsį, einantį po to, tad rašė *ligga*, o ne *liga*. Prūsijos lietuviai dažniau vartojo „y“ raidę žymėti ilgąjam garsui (visai kaip dabar ir šiandien), bet nenuosekliai — todėl randame parašytą ir *ira*, ir *malonybes*.

Skaityti šiuos raštus per paskaitas Illinois universiteto PLB Lituanistikos katedroje, studentams reikia perprasti, kad bendrinė lietuvių kalba tada dar neegzistavo, todėl net tame pačiame tekste tie patys žodžiai buvo rašomi skirtingai. (Beje, tais laikais tai galiojo daugeliui kalbų; mums dabar įkaltas supratimas, kad žodžiai turi būti parašyti tik taip, o ne kitaip, irgi dar nebuvo atsiradęs!)

Lietuvių kalboje buvo (ir yra) garsų, kuriems pažymėti rašte iš viso nebuvo atitinkamų raidžių. Autoriai tada turėjo sugalvoti ar pasiskolinti raides. Mažvydas ir kiti ankstyvieji Rytų Prūsijos rašytojai vartojo „u“ raidę žymėti dvibalsiui „uo“ (matyt, skolinosi iš čekų kalbos rašybos). Nokinės raidės („q“, „e“,

„i“, „q“) mums dabar reiškia ilgus garsus, bet XVI-XVII a. jos žymėjo garsus, tariamus per nosį, t.y. su tam tikru garso „n“ atspalviu ar ir pačiu garsu (iš to ir pavadinimas *nosinė balsė*, kad buvo tariama per nosį). Kartais randame parašytą „an“, „en“, „in“, „un“, kur dabar žymime „a“, „e“, „i“, „u“, ar atvirkščiai — *dągaus* vietoj dabartinio *dangaus*.

Čia rašytojai susidūrė su tuo, ką dabar vadiname techniniais nesklandumais. Jeigu spausdintuvė neturėjo nei raidžių, nei priemonių joms gaminti, tai negalėjo jų ir naudoti. Lenkų kalboje jau buvo „q“ ir „e“ raidės, tačiau lietuviams jų neuzteko, buvo reikalingos ir „i“ bei „u“. Siauoroji „e“ raidė tik kiek vėliau atsirado (pirmojoje lietuvių kalbos Danieliaus Kleino gramatikoje XVII a. viduryje) — iki tol garsas e paprastai išspausdintas taip pat, kaip ir garsas e: tiesiog „e“.

Be to, iš viso nežinome, kiek įtakos galutiniam knygos vaizdui turėjo spausdintuvinkai — ar jie koregavo tekstus? Kiek netikslumų padaryta rašytojo, kiek spausdintuvinko? Išlikęs visas Bretkūno *Biblijos* rankraštis yra ypač svarbus, nes jis tiksliau už knygas atspindi autorius ketinimus pasirinkti vieną ar kitą ženklą. Bretkūno rankraštis įdomus dar ir tuo, kad komisija, grupė kunigų jį peržiūrėjo ir koregavo, jame išlikę daug taisytųjų pastabų.

Mokslininkams ankstyvi raštai irgi įdomūs tuo, kaip jie atspindi rašytojo tarmę. Pavyzdys būtų kai kurios Mažvydo raštų žemaičių tarmės ypatybės. Tai jis rašė „imkiet mani ir skaitikiet“ (dabar turėtume skaityti „imkiet mani ir skaitykiet“). Žodžių pabaiga *-kiet* yra žemaitiškas liepiamosios nuosakos variantas.

XVI a. rašytojai padėjo įtvirtinti rašto lietuvių kalba tradiciją ir padarė pagrindą vėlesniems rašytojams. Tai ir daug kitų kalbos istorijos dalykų studijuojama PLB Lituanistikos katedroje Čikagoje.

Tiems, kurie ketintų važiuoti šį rudens į Lietuvą, labai patartume aplankyti atvežto iš Vokietijos (saugomo Slaptajame Rytų Prūsijos archyve Berlyne) Bretkūno *Biblijos* rankraščio, taip pat Bretkūno tyrinėjimų parodą. Daugiau informacijos galima gauti, skambinant į Lietuvių kalbos institutą, 011-370-8-5-234-6472 ar elektroniniu paštu subacius@lki.lt

Jonas Zdanys

VISRAKTIŠ

Tėra
vienintelė
viso
gyvenimo
paslaptis,
kurią
sužinoti
verta.

Tu ją atskleidei.

Aš taip pat atskleisiu.

VAIZDAS / PERSPĖKTYVA

Tirpstančio sniego ir žiemos lietaus
vanduo pėsakuose

Bejėgiai paukščiai pageltusioj kovo žolėj

Langai neatlaiko vėjo stiklas trupa
uždusti kai sunkiai alsuodamas
prisilieti tamsiam kambari

Sienos girgžda —
baltas atsakymas
lūžis atsiliepiantis durų plyšiuos
— sako
puoduoti grumstai
birios dulkės
juodi pelenai

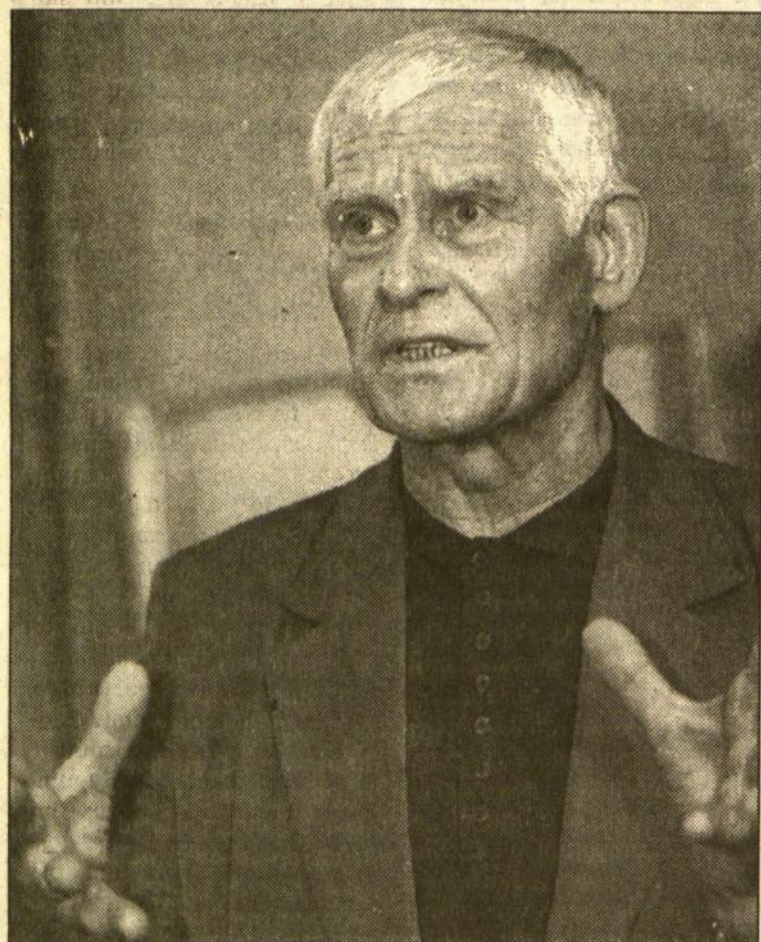
Kur iliuzija prasideda

Visur tamsios gėlės
raudoni žali gyvių pūkai

— Toks plonas mėnuo

ČIA, ČIA ŠVIESA

Kuo galim pasitikėti?
Prisiminimas yra užmaršties forma.
Vardai iškeverzoti kreida juodoj lentoj.
Tiktai vieną akimirka žinau,
galiau pasakyti, suprantu, kad tu...
Vieną akimirka laikas įžiūrimas.
Namas, kuriam gyvenu, baigia atsalti.
Dulkės po pirštais.
Skausmas rankose.
Šalta balta linija.
Veido ir juosmens prisilietimas
tos, su kuria norėčiau gulėti visą gyvenimą.
Matau ją, iš tolo, kartais pasikalbam.
Gyvenimai nepasidalinti, vienas kūnas
praeidamas meta šešėlį ant kito.
Save sutinku tamsioj.
Kažkas šalia mėgina atimti regėjimą.
Palauk. Čia, čia šviesa.

Rašytojas Robertas Keturakis, kurio romanas *Kulka Dievo širdy* buvo spalio 21 d. pristatytas Rašytojų klube Vilniuje. Romanas buvo vienas iš 2002 m. *Lietuvių balso* (Čikagoje) konkurso laimėtojų. Gedimino Žilinsko nuotrauka.

Jonas Bretkūnas. Dailininkė Eva Labutytė. 1974 m. Nuotrauka iš Mažosios Lietuvos enciklopedijos.

Juozas Keliuotis — tautinės kultūros ugdytojas

Juozas Keliuotis.

Vertindamas ir tyrinėdamas literatūrinį palikimą, siekdamas pagilinti, papildyti mūsų raštijos istoriją, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas Vilniuje rengia išskilių lietuvių rašytojų, literatūros tyrinėtojų jubiliejines mokslines konferencijas. Tokiose konferencijose instituto moksliniai darbuotojai, literatūros tyrinėtojai, universitetų profesoriai nuodugniai nagrinėja tokių autorių kūrybinę veiklą, neretai pateikdami naujų įžvalgų, iki tol nežinomų arba mažai žinomų duomenų. Šiose konferencijose skaitytų pranešimų, paskaitų pagrindu institutas išleidžia specialius mokslinius leidinius. Pastaraisiais metais institute įvyko Ignui Šeiniui, Jurgiui Savickiui, Juozui Grušui, kitiems žymiesiems mūsų rašytojams skirtos jubiliejines konferencijos. Neseniai buvo surengta mokslinė konferencija „Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos“. Ji skirta šio žymaus publicisto, kritiko, estetiko 100-sioms gimimo metinėms.

Tarp kitų nepriklausomos Lietuvos kultūrininkų Juozas Keliuotis išsiskyrė plačiu požiūriu, aktyviu visuomeniškuumu, o ypač moderniu aktualiu to meto problemų suvokimu, — savo pranešime apie J. Keliuotį plėtotą tautinės kultūros programą pasakė lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinė bendradarbi D. Striogaitė.

Pranešime ši literatūros tyrinėtoja pabrėžė, kad anksti išryškėjo J. Keliuotis, kaip lietuviškos dvasios ir kultūros ugdytojas, visuomenės nuotaukų formuotojas sugebėjimai. Dar studijuodamas Lietuvos universiteto teologijos ir filosofijos fakultete, jis, 1924–1926 m. redaguodamas katalikiškos pavaršarinių organizacijos žurnalą *Pavasaris*, ugdė religinį, tautinį bei kultūrinį jaunomenės susipratimą, kreipė didelį dėmesį į asmenybės saviuoklę. Savo redaktoriavimą J. Keliuotis pradėjo vedamuoju straipsniu „Kurkime naują gaidę“, o po poros metų, vykdamas Paryžiumi, testė literatūros, meno, filosofijos, sociologijos, žurnalistikos studijas Sorbonos universitete ir Aukštojoje socialinėje mokykloje, neramiai atsisveikino kitu straipsniu „Gyventi ar mirti?“ Mat, po Seimo rin-

kimų 1926 m. krikščionys demokratui pralaimėjo, tad J. Keliuotis tame straipsnyje pabrėžė: „Budėkime, kad kultūros kuryboje nepalaimėtume“. Šiuose straipsniuose jau išryškėjo besiformuojanti jo tautinės kultūros programa. Ji buvo brandinama jam studijuojant Paryžiuje. V. Mykolas Putino prašymu iš ten *Židinio* redakcijai J. Keliuotis šia tema „atsiuntė“ keletą straipsnių, tarp jų — ir didesnę studiją „Rusija, Vakarų Europa ir Lietuva“. Čia J. Keliuotis aptarinėja Rusijos, Vakarų Europos ir Lietuvos skirtumus, ieškodamas geriausio ateities kelio ir orientyro: ar Lietuvai eiti su Rytai, ar su Vakarais, ar kurti Rytų ir Vakarų sintezę, išmąstyta filosofo S. Šalkauskio, bet, J. Keliuotis nuomone, miglota. Miestoje studijoje jis pareiškė, kad Lietuva drauge su katalikų pavidle Vakarų civilizaciją ir jai tinkamiausia vakarietiška orientacija, nors iš esmės turėtų būti ugdoma originali, savita lietuviška kultūra.

J. Keliuotio tautinės kultūros programa atsispindėjo 1931–1940 m. Kaune jo leistame ir redaguotame savaitiniame žurnale *Naujoji Romuva*. Žurnalas garsino, propagavo nuoseklus reformavimo kelią, kritikavo partinį egoizmą, pasisakė prieš prorusišką kultūros orientaciją. Kai Valskybės teatre ėmė dirbti iš Rusijos emigravęs režisierius Michailas Čechovas, J. Keliuotis paskelbė savo straipsnį „Ar Čechovas mums reikalingas?“ Straipsnyje teigė, kad svetimą meną galima tik į parodas priimti, bet kitataučiams nedera užleisti įtakingų pozicijų. Pasak konferencijoje kalbėjusio poeto J. Juškaio, jam, jaunesnės kartos atstovui, *Naujoji Romuva* visuomet imponavo lietuviškumu, katalikiškumu ir modernumu.

Savo atsiminimais apie darbą kartu su J. Keliuotiu *Naujosios Romuvos* redakcijoje pasidalino konferencijoje dalyvaus, žilagalvis literatūros tyrinėtojas ir publicistas V. Alekna. Apie 1940 m. sovietų valdžios uždaryto ir 1994 m. atnaujinto žurnalo *Naujoji Romuva* veiklą ir kryptis kalbėjo dabartinis jo redaktorius A. Konickis.

Su J. Keliuotio leistos *Naujosios Romuvos* turiniu ir

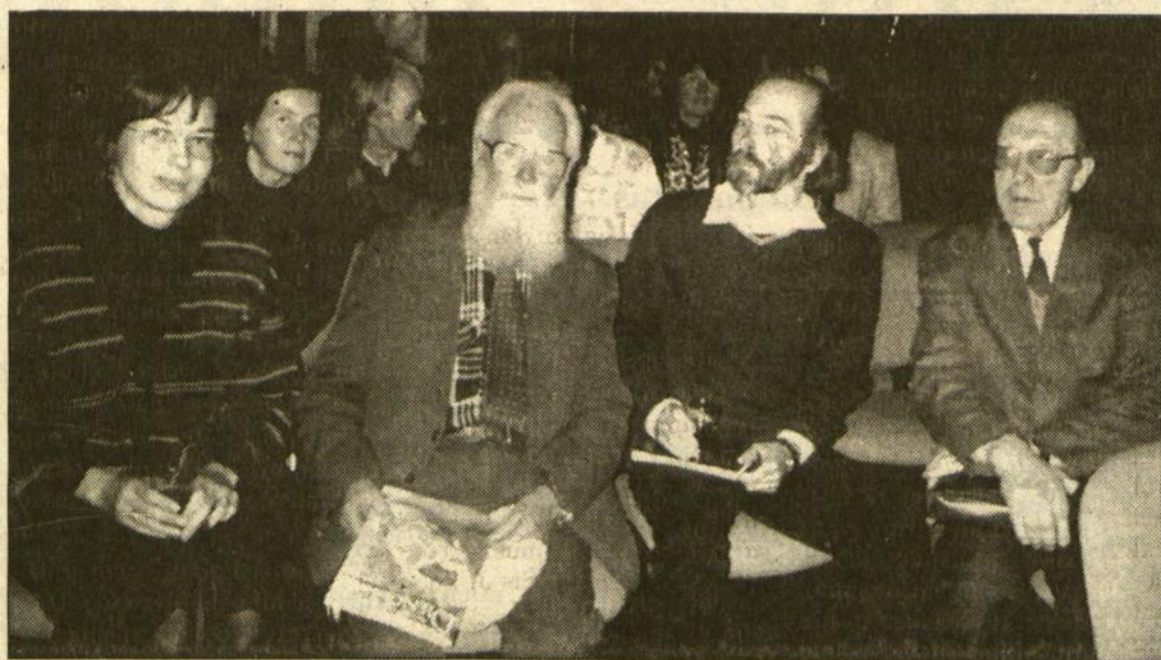
kryptimi siejosi literatūros tyrinėtojos D. Satkauskytės konferencijai pateiktas pranešimas „Kritikos misija J. Keliuotio požiūriu“. Be kita ko, tyrinėtoja pasakė, kad J. Keliuotis kėlė literatūros kritikų visuomeninį vaidmenį. Pasak jo, kritikai ne tik patys privalo suprasti autorių ir jo kūrinį, bet ir padėti visuomenei jį atskleisti. Šio pranešimo mintis pratęsė Vilniaus Pedagoginio universiteto dėstytoja dr. G. Vanagaitė, nagrinėjusi J. Keliuotio literatūrinės kritikos perspektyvas ir ribas. Pasak prelegentės, recenzijas J. Keliuotis rašė visoms literatūros rūšims: poezijai, epikai ir dramai. Jo recenzijoms būdingas santūrus ir inteligentiškas tonas. Prelegentės nuomone, dar 1929 m. žurnale *Židinys* paskelbtas J. Keliuotio teorinis straipsnis „Kritikos psichologija“ galėtų būti laikomas jo literatūrinės kritikos programa, kuri sutampa su amžiaus pradžioje vėl aktualizuotu ir sumodernintu psichologiniu literatūros interpretacijos metodu. Išdėstęs pavojus, kurie laukia principingo ir nepaperkamo kritiko, Keliuotis pristato intelektualines, sociologines — marksistines, impresionistines bei kitų kritikos rūšių negebėjimą atskleisti kūrinių visapusiškumą. Kaip atsvarą šioms, racionaliai žmogų suvokiančioms, kritikoms jis pateikė naujos, modernia psichologija besiremiančios kritikos paskaitą.

Dr. G. Vanagaitės nuomone, J. Keliuotiu, pažinėjusiam kritikos ir meno naujoves, pagavusiam modernų meną, originalumą ir naujų kelių ieškojimą, vis dėlto recenzijose paeidam ne visuomet pavykda šiuos dalykus atpažinti ir išryškinti. Antai, bene daugiausiai recenzijų susilaukusi J. Kossu-Aleksandravičių J. Keliuotis laiko moderniu kūrėju, tačiau net nebandė aiškinti, koks jo santykis su lietuviška poezijos tradicija, kodėl jis laikytinas moderniu autorium.

J. Keliuotio kritikos straipsniuose ryškios H. Bergson vitalistinės metafizikos idėjos, prancūziškoji tematika, kurią savo pranešime nagrinėjo Vytauto Didžiojo universiteto dėstytoja E. Naujokaitienė. Ch. Baudelaire *Blogio gėles* J. Keliuotis priėmė kaip besąlyginio pluralizmo programą, A. Gide ironiškumas, kritiškumas buvo ir J. Keliuotio estetikos gairės.

Prieškarui *Naujojoje Romuvoje* J. Keliuotio iškelti A. Gide arba M. Proust laikysenos pavyzdžiai net po sovietmečio neleidė visai nuslopinti prancūzų kultūros ieškojimų dvasios, kuri, išsaugota iki mūsų dienų, įgavo dabar Vilniuje leidžiamos atnaujintos *Naujosios Romuvos* pavidalą, sakė E. Naujokaitienė.

Literatūros tyrinėtoja pažymėjo, kad sovietmečiu nutildytas J. Keliuotis vis dėlto nenustojė sielotis dėl lietuvių kultūros lemties, bėdėdosi priešpauda, propagavo dinamišką gyvenimą, vaizgantišką dvasią. Bet tos galimybės buvo siauros. J. Keliuotį ne tik pašalino iš Rašytojų sąjungos, bet jau 1945 m. suėmė ir įkalinė Pečioros lageriuose. Vos grįžusį vėl suėmė, uždarė į Solikamsko lagerį, kuriame išbuvo iki 1956 m. Gūdų soviet-

Konferencijos salėje. Sėdi iš kairės (pirmoje eilėje) literatūros tyrinėtoja dr. G. Vanagaitė, *Naujojoje Romuvoje* kartu su J. Keliuotiu dirbęs vilnietis publicistas V. Alekna, dabartinis *Naujosios Romuvos* redaktorius A. Konickis, literatūros tyrinėtojas prof. V. Kubilius. Donatos Mitaitės nuotr.

Užmūrytas intelektualas

Vytautas Kubilius

Giliu kaip užmūrytas, kuriam leista alsuoti. Antanas Škėma

Paskutiniuosius du dešimtmecius Juozas Keliuotis gyveno Antakalnyje, mažame butelyje virš „Kregždutės“ kavinės. Grįždamas iš instituto neretai jį sutikdavau. Eidavo šiek tiek pakumpęs, sunkia laggerininko eiseną, abejingas gatvės šurmuliui, įsisiuręs pats į save. Pralkabintas tarsi išbusdavo, mokėdavo nusišypsoti drovia užgauto vaiko šypsena. Kviesdavo užteiti — pasišnekėsim... Užeidavo, bet proračiais ir nenoromis.

Karo metų gimnazistams Juozas Keliuotis buvo legendinė asmenybė. 1943–1944 metų žiemą Vilkiuje ryte rįjan senuosius *Naujosios Romuvos* numerius su P. Picasso ir V. Vizgirdos paveikslų reprodukcijomis, F. Kafkos, J. Joyce ir A. Vaitkaus (Katiliškio) proza, R. M. Rilke, J. Kossu-Aleksandravičiaus ir H. Nagio eilėraščiais. Kokia įvairiaspalvė, įdomi ir graži atrodė ta Lietuva, kurios jau nebebuvo. Lyg jos šventiškas atodūsis, kažką viltinai žadantis, pasirodė vokiečių pabaigoje *Kūrybos* žurnalas: paslaptinga O. Milašiaus figura, persmelkiantis V. Mačernio eilių melancholiškas tembras, filosofinė Br. Krivicko ir M. Indriliūno kritikos straipsnių rimtis. Redaktorius stovi šitos naujos bangos priekyje, kuris išmintingai rašo apie poeziją, dailę, teatrą, įžvalgiai atpažįsta talentus ir entuziastingai visus veda. Toks buvo Juozas Keliuotis — *Naujosios Romuvos* ir *Kūrybos* redaktorius.

Karo metų gimnazistai, nuplakti pokaryje komunistinės ideologijos ryškėmis ir perikrikštyti, nepamiršo tų politinės tolerancijos ir kultūros autonomijos principų, kuriais J. Keliuotis grindė savo žurnalų turinį ir leidybą. Vienur

kitur — neišvežtų inteligentų butuose — tebegulėjo *Naujosios Romuvos* komplektai, ir čia azartingai ieškota argumentų pagrįsti moderniosios lietuvių dailės („arsininkų“) tąsą socialistinio realizmo rėmuose. Aleksys Baltrūnas, paskirtas *Kultūros barų* redaktoriumi, iškart prisiminė romuviečių-intelektualų poleminius pokalbius prie apskrito stalo (sovietmečio spaudoje — negirdėta naujovė) ir po vieno atviro pokalbio 1972 metais buvo išvytas iš redakcijos (tada iškništa ir jo savanorystė gen. P. Plechavičiaus Vietinėje rinktinėje).

Pirmą kartą Juozą Keliuotį pamaciau, berods, 1956 m. rudenį, atsibeldęs nei prašytas, nei lauktas į jo mažą kambarėlį Žvėryne. Neseniai buvo grįžęs iš Sibiro lagerių (I. Erenburgo ir A. Vieniulio pastangomis), bet apie tai visiškai nekalbėjo. Pasakojio linksmas istorijas apie V. Krėvę (po 1926 m. perversmo tikėjosi tapti ministru pirmininku), B. Sruogą („politikos aferistas“, rašęs užsakomus, gerai apmokamus straipsnius), V. Mykolaitį-Putiną („ateitininkų poetas ir pažiaba“ kas sekmadienį atnašaudavo mišias studentams), J. Kossu-Aleksandravičių („kol bus M. Biržiška profesorium, tol kojos ir universitetą nekelsiu“).

Tuo metu J. Keliuotis vertė iš prancūzų kalbos A. Daudet romaną *Laiškai iš mano malūno*. Turėjo daug kūrybinių sumanymų, kuriuos tikėjosi realizuoti „atodrekiu“ metu. Jau buvo spėjęs parašyti dramą, adresuotą Panevėžio teatro scenai (ten dirbo Juozas Miltinis — jo draugas ir globotinis). Per vieną iš atsilankymų tą pjesę davė man paspausinti, taurūs lietuvių politikininkai gelbsti gestapo persekiojamas aukas — įstabai lietu-

metį, lagerių metus J. Keliuotis aprašė memuaruose *Dangus nusidažo raudonai*. Ši sovietmečiu parašyta knyga išėjimo pastangomis buvo išleista JAV. Konferencijoje paaiškėjo, kad rankraščius slapčiomis į laisvąjį pasaulį perdavė buvęs politinis kalnys, Nepriklausomybės akto signataras Algirdas Patackas. Reikėjo drąsos ir jam, ir autoriui ne tik parašyti, bet ir išsaugoti rankraštį: juk sovietinio saugumo pareigūnai, informatoriai nuolat sekė kiekvieną J. Keliuotio žingsnį, buvo registruojami pas jį ateinantys žmonės, jo bute įtaisyta pasik-

lausymo aparatūra. J. Keliuotio sekimo bylą tyrinėjo ir Konferencijoje pateikė įdomų pranešimą literatūros tyrinėtoja R. Tutytė. Apie prisilgtą J. Keliuotio nuotaiką tais gūdžiais laikais iš savo susitikimų su juo papasakojo poetas J. Juškaitis. Savo prisiminimais apie J. Keliuotį sovietinės okupacijos metais konferencijoje pasidalino žinomas literatūros tyrinėtojas, kritikas prof. V. Kubilius. Savo prisiminimų pluoštelį jis sutikio perduoti „Draugo“ kultūriniam priedui.

Algimantas A. Naujokaitis

vių tautinė vienybė hitlerinės okupacijos metais. Supratau, kad autorius kiša galvą tiesiog po išgalastu „vieningosios srovės“ peiliu. Patariau niekam nerodyti šio kūrinio, kuriame tautos vienybė iškeliamą virš privalomos klasių kovos, o komunistai iš viso nefigūruoja kaip tautos gelbėtojai. Bet autorius atrodė, kad jis parašė tiesą ir jam nėra ko bijoti. Tuo labiau, kad Kultūros ministerijoje sėdi Juozas Banaitis, senas jo bičiulis, kurio prozą jis spausdino *Granite* ir *Naujojoje Romuvoje*. Tačiau ministras negalėjo apsaugoti pjesės nuo ideologinio patikrinimo procedūros. J. Keliuotio kūrinys atsidūrė Centro komiteto ortodoksų rankose, ir netrukus A. Snieckus garsiai apkaltino „žinomą fašizmo garbintoją“ bandymu „prašmugeliuoti“ tarybinei liaudžiai svetimą ideologiją.

Katastrofiškai baigėsi J. Keliuotio bandymas įsiliesti į sovietinės Lietuvos literatūrinį gyvenimą. Iš laisvės paleistų politinių kalinių — rašytojų buvo laukiama atgailos, idėinės ištikimybės pareiškimų ar bent neutralios laikysenos. Rašytojų sąjungos durys net „atodrekiu“ metu itin sunkiai pasiverdavo sugrįžusiems iš lagerių „plunksnos broliams“. Viename Valdybos posėdyje 1970 m. spalįje buvo svarstomas romanisto Jono Šukio, teisto mirties bausmės, prašymas grąžinti jį į Rašytojų sąjungos eiles. Juozas Baltušis griežtai pasipriešino: „Jis vėl rašys prieš mus, jei tarybų valdžia sugrįžtų“. Kazys Saja kandžiai paklausė: „Ar yra tokia perspektyva?“ Visi nusi juokė, bet J. Šukio prašymas buvo atmestas. *Naujosios Romuvos* redaktorius nenusilenkė ir neatsiprašė (už lageriuose praleistus metus), o pasiūlymą reabilituoti „lietuviškus vokiškųjų okupantų talkininkus“. Jis visam laikui tapo nepatikimas, nepriimtinas, pavojingas. Išleistose knygose nebuvo žymima net jo, vertėjo, pavardė. Po kurio laiko išgirdau iš pažįstamų J. Keliuotio aimanų: ar tik ne Kubilius įkandė jį Centro komitetui... Juk negalėjo senas bičiulis — ministras jį išduoti... Nebandžiau aiškintis. Turėjo praeiti keleri metai, kol vėl ėmė susitikinėti.

1969 m. išėjo mano paruošta Fausto Kiršos kūrybos rinktinė *Pelenai*. J. Keliuotis pasidžiaugė savo draugo, ištikimo, „romuviečio“, sugrįžimu Lietuvon — tegul ir po mir-

ties. Visą vakarą nuotaikingai pasakojo įvairius jo gyvenimo epizodus: mirtiną susipykimą su B. Sruoga nepaskyrus premijos už *Milžino paunksmę*; nelaimingą meilę — mylimoji Marijona Rakauskaitė, Operos solistė, išėjo pas kitą; teatrališkas J. Miltinio derybas su dailininku Liudu Truikiu — grąžinkite žavingąją Karmen nelaimingam poetui už 3,000 Lt., kuriuos baigias surinkti iš jo draugų...

J. Keliuotis mokėjo įsisiurėti į žmogų, jį suprasti, užjausti ir pasilinksminti iš tarpusavio santykių painiavos. Nebuvo egocentrikas, ciulbantis tik apie save ir stumdantis į šonus visus, galinčius užstoti jo unikalumą ir istorinę reikšmę. Kultūra jam buvo kolektyvinis veiksmas, kuriame visiems pakanka vietos atnešti savo šapą. Pasakodamas apie F. Kiršą, A. Herbačiauską, J. Vienožinskį, V. Eidukevičių, jis pasijusdavo grįžęs pas savuosius, sugrįžęs į ano meto kultūrinę aplinką, kuri jį maitino savo idėjomis ir drąsiais užmojais, kurioje jis pats buvo spiritus movens. Protarpiais nusijuokdavo, užsimiršęs ir laimingas.

Sovietmečio lietuvių literatūra J. Keliuotio, regis, visai nedomino (nebuvo skaitęs nė vienos Just. Marcinkevičiaus knygos). Pagirdavo modernumo linkmę šiuolaikinėje lietuvių dailėje, bet jos neįžūrėjo literatūroje. „Korsakynė“ (Lietuvių kalbos ir literatūros institutas) jam buvo tarybinės ideologijos oficialus bastionas — labai galingas, jo supratimu. Ne kartą priekalbtavo — kodėl mes nepadedame išspausdinti jo darbų ir negrąžiname jo į literatūros pasaulį, kur jis turi ką pasakyti. Jūs rašote apie F. Kiršą, J. Baltrušaitį, S. Nėrį, nematę ir nepažinę, o man, buvusiam visai arti, nelaidziate prasižioti... Jam atrodė, kad būvę trečiafrontininkai, stovėdami valdžios pašonėje, jį stumia šalin kaip buvusį ideologinį varžovą. Tai jie 1945 m. pradžioje atsikėrė, išbraukdami jį — vieną pirmųjų — iš Rašytojų sąjungos narių sąrašo, o vėliau pasiuntė neigiamą charakteristiką jo baudžiamajai bylai. Septintojo dešimtmečio pabaigoje J. Keliuotis atnešė į Instituto biblioteką nemazą krūvelę prieskario prancūziškų veikalų apie romantizmą. Nudžiugau — bus svari atrama romantizmo studijoms. Kai susiruošiau skaičiuoti, knygų bibliotekoje nebuvo. Kostas Korsakas, Instituto direktorius, neleidė jį įsigyti, o iširdes savininkas pardavė jas atsibeldusiam iš Maskvos profesorui.

Du kartus perėjęs Sibiro lagerius, J. Keliuotis taip ir neperrato sovietinės sistemos. Jei atsidūrė jos „priešu“ įkaitoje, niekas tau negali padėti, tik tu pats, demonstratyviai išversdamas savo kailį. Bet jo skaitus idealizmas, atgręžtas į Vakarus, neturėjo ir negalėjo nusižeminti bedieviškam materializmui. Buvo naiviai atviras. „Taip, aš tikrai nusistatęs prieš tarybų valdžią nuo 1941 metų, t. y. nuo to laiko, kai prasidėjo tremimai“, — pareiškia tardytojams. Nemokėjo apsimesti, neturėjo sovietinės formacijos žmonėms būdingo dvilypumo, kurį išugdė savišaukos instinktas. Liko įsipareigojęs aukštesniam dvasiniam pradui, tad negalėjo keistis ir prisitaikyti. O suvalstybtas literatūrinis gyvenimas neįsileido kitaminciu.

Nukelta į 4 psl.

Nusikaltimas be bausmės

Susitaikymo procesas dabartinėje Lietuvoje

Vytautas Bieliauskas

Šiandien kalbėti apie susitaikymą dabartiniame pasaulyje yra, tarsi mėginti suderinti vairius nesuderinamus paraolksus. Dabar, kai JAV ir NATO kovoja su terorizmu, kuris yra laikomas didžiuoju ologiu ir kurį nugalėti norima ne susitaikymu, bet jėga ir sunaikinimu tų, kurie terorizmą kuria bei vykdo, kalbėti apie susitaikymą su tokiais žmonėmis, bent čia JAV-se, galėtų būti vadinama patriotizmu stoka. Ne tik tie, kurių giminės ir draugai buvo nužudyti 2001 m. rugsėjo 11 d., reikalauja nusikaltėlių nubaudimo, bet visa tauta griežtą kerštą už padarytus nusikaltimus laiko būtinu, neišvengiamu. Ir taip dabar vyksta karas, kuriame „gerieji“ vyksta į Afganistaną ir naikina Al Qaeda ir talibanų būrius, vadinamus „blogaisiais“. Bet juk „gerieji“ žudo „bloguosius“, ar tai nesuvienija abiejų priešpriešų? Ar tai nepanaikina esminio skirtumo tarp vieno ir kito?

Kerštingas atsirevanšavimas niekuomet negali būti prie susitaikymo, be kurio konfliktai niekuomet negali būti išsprendžiami.

Konfliktų sprendimui ir tarpžmogiškam sugyvenimui yra reikalingas dialogas, reikalingas atleidimas, o taip pat padarytų klaidų apgailejimas.

Dostojevskis savo romane *Nusikaltimas ir bausmė* dideliu kruopštumu pristatė pasauliui labai rimtą literatūrinę ir psichologinę šių abiejų fenomenų analizę. Nusikaltėlis Raskolnikovas visokiais argumentais nori savo kriminalinį nusikaltimą pateisinti, norėdamas jį net laikyti tam tikra būtinybe, nes jo nužudytosios moterys „buvusios bevertės“, bet vis dėlto aplinka neleisdžia jo sąžinei atsisakyti kaltės jausmo. Galų gale jis prisipažįsta ir, būdamas Sibiro kalėjime, apgaili savo nusikaltimą, atlieka bausmę, norėdamas pasiekti susitaikymą.

Bet Rimantas Gudelis, savo knygoje *The Process of Reconciliation within the Lithuanian Catholic Church* (LRSC, 2002) į šį procesą žvelgia visų pirma iš religinės-teologinės pusės, ir jo tezeje lieka bene svarbiausias susitaikymo proceso aktas — visiškas atleidimas. Kitaip sakant, čia kalbama apie atleidimą be atkeršijimo, nubaudimo, atgailos ar atsiprašymo, o vien tik tikro atlaidumo iš nuskriaustojo pusės savo skriaudėjams. Susitaikymo procese reikia galvoti pirmiausia apie nusikaltėlių dovanojimą, o ne bausmę, ar

ba kalbėti apie nusikaltimą be bausmės. Tai yra gana įdomus, naujas susitaikymo proceso svarstymas, į kurį čia noriu pažvelgti iš psichologinės pusės. Žinoma, krikščioniški principai negali likti už psichologijos ribų, nes yra labai svarbūs susitaikymo procesui, bet kaip matysime, psichologinės studijos gali duoti Gudelio tezėms tam tikrų papildymų.

Klysti yra žmogiška, bet taip pat ir atleisti

Neseniai trys JAV psichologai (Michael E. McCullough, Steven J. Sandage & Everett L. Worthington, Jr.) paskelbė knygą *To Forgive is human* (1997), kurioje yra labai nuodugnai kalbama apie atgailos, atsiprašymo ir atleidimo reikšmę, tiek asmenybės vystymesi, tiek tarpasmeniniams santykiams. Susitaikymo proceso jie tiesiogiai nesvarsto, bet pateikiama medžiaga jo aprašymui yra gana naudinga. Man buvo gana įdomu pastebėti, kad ši tema psichologų tarpe yra jau labai plačiai svarstoma ir tyrinėjama. Minėtos knygos bibliografijoje cituojama per 70 knygų ir straipsnių, surištų su atleidimo temomis.

Kiekvienas žmogus, nepaisant, kaip jis yra protingas ir kaip gerai yra jo asmenybė išsivysčiusi, savo elgesyje klaidų išvengti negali. Dėl to senovės romėnai sakydavo, kad „errare humanum est“. Elgsenos klaidos visuomet yra pasireiškusios tarpasmeniniuose santykiuose ir dėl to visas civilizotas pasaulis turi taisyklių kodeksus, nustatančius elgesio vertinimą. Bene svarbiausias šių taisyklių pagrindas yra „Dešimt Dievo įsakymų“. Po to kiekvienoje tautoje randamos vyraujančios tradicijos ir įstatymai. Visa tai duoda pagrindą valstybių ir tautų moraliniams standartams bei jų pritaikymui.

Lawrence Kohlberg, Harvard psichologas, remdamasis šveicarų psichologo Jean Piaget išvadomis, išvystė moralinio vystymosi schemą, susidedančią iš trijų aukščių, kuriuos jis dar kiekvieną padalino į du, tuo būdu išvystydamas šešis moralinio vystymosi tarpsnius. Robert Enright (1992), Wisconsin universiteto profesorius, pritaikė šią Kohlberg schemą atlaidumo vystymuisi. Pagal schemą yra šeši atleidimo lygiai:

1. kerštingas atleidimas. Atleidimas yra galimas, tik jei nusikaltėlis yra nubaudžia-

mas ligi tiek, kiek jis padarė žalos ar skausmo;

2. atsiliginimu paremtas atleidimas. Šiuo atveju yra duodamas atleidimas, jei nusikaltėlis duos atlyginimą už padarytą skriaudą;

3. socialiniu spaudimu paremtas atleidimas. Atleidimas yra suteikiamas dėl socialinio spaudimo jį padaryti;

4. teise paremtas atleidimas. Atleidimas yra daromas, remiantis teisiniu, moraliniu ar socialiniu sprendimu;

5. atleidimas, kaip socialinės harmonijos atstatymas. Atleidimas yra duodamas, siekiant atstatyti socialinę harmoniją ir pagerinti santykius;

6. atleidimas, kaip meilės išreiškimas.

Atleidimas yra vykdomas be jokių sąlygų, nes jis paskatins tarpusavę meilę ir susitaikymą.

Pagal Kohlberg ir Enright, tiek moralinis elgesys, tiek atleidimas yra išvystomas, žmogui augant ir bręstant. Norint šią schemą pritaikyti susitaikymo procesui, reiktų turėti panašių į susitaikymą tarpinių, bet iš esmės visišką susitaikinimą būtų galima pasiekti tik penktame ar šeštame atleidimo lygyje.

Psichologai buvo ir yra susidomėję atleidimu ir susitaikymu, kaip procesu, kuris padeda žmogui savyje panaikinti jausminę įtampą ir atgauti sąvijaautos pusiausvyrą. Visa eilė studijų yra parodę, kad žmonės, kurie sugeba kitiems atleisti, pagerina savo psichinę ir fizinę sveikatą. Išeiti, kad, atleidžiant kitiems, įvyksta tam tikra prasme atleidimas ir sau, nes iš esmės visi mes darome klaidų, kuriuos ir mums gali būti atleidžiamos, kai „mes atleidžiame savo kaltininkams“. Tuo būdu aukšto lygio atleidimas yra ne tik dovana kitam ar kitiems, bet jis taip pat dovana ir sau pačiam.

McCullough, Sandage ir Worthington yra sudarę keletą pratimų, kuriais jie naudoja savo klinikinėje praktikoje — psichoterapijoje. Pagal jų galvojimą, psichoterapijos būdu galima žmonėms padėti išvystyti meilę parentų atleidimui. Jie siūlo šiuos metodus naudoti šeimos terapijoje, tarpasmeninių santykių terapijoje ir t.t. Klysti, atleisti ir iš savo ir kitų klaidų mokytis yra labai svarbu, nes tinkamas šio procesų supratimas gali padėti ir individams, ir grupėms, tiek intelektualinėje, tiek emocinėje plotmėje.

Kalbėdamas apie susitaikymo procesą posovietinėje (dabartinėje) Lietuvoje, Rimantas Gudelis savo studijoje parodo, kad yra gana rimtų spragų Lietuvos Katalikų Bažnyčioje, jos susitaikymo procese. Sovietų režimas buvo sukūręs labai platų dirvą nusikaltimams vykdyti: šnipinėjimas, režimų pataikavimai, melas ir skundai, fiziniai ir psichiniai kankinimai — nuskriaudė daug žmonių. Režimui sugriuvus, liko daug nuskriaustųjų ir daug skriaudėjų. Jų liko ir dar tebėra Katalikų Bažnyčios hierarchijoje; jų buvo ir dar tebėra visoje tautoje. Reikia pastebėti, kad, sovietų sistemai sugriuvus, kai kurios tautos, pvz., čekai, buvo sąmoningai įvedę susitaikymo procesą. Nepaisant, ar tokie procesai ten buvo sėkmingi, ar ne, vis dėlto tenka su nusivylimu

konstatuoti, kad Lietuvoje tokie procesai buvo silumi, bet jų niekas nevykdė.

Nuskriausti žmonės buvo palikti gyventi nusivylime, pyktyje ir pagiežoje, o jų skriaudėjai liko daugiausia savo vietose, galėjo ir gali gyventi be jokio atgailavimo ar atsiprašymo. Nors Seimas buvo išleides įstatymą, pagal kurį buvę aktyvūs partijos ir KGB darbuotojai turėjo būti išjungiami iš valdiškų darbų bei vadovaujamų vietų, de, tai įvyko gal tik išimtiniais atvejais, bet dažniausiai viskas liko, daugiau ar mažiau, kaip buvo seniau. Argi nebuvo tikras šio proceso paniekimas, kad neseniai Lietuvos Seimas buvo nutaręs duoti kompensacijas buvusiems KGB valdininkams, kurių gyvenimo standartas dabartinėje Lietuvoje buvo nukritęs. Tik pasipriešinus prezidentui ir buvusiems politiniams kalinėjams pradėjus demonstruoti, šis įstatymas eigos negavo.

Atrodo, kad sovietų sistemos sunaikintos žmonių sąžinės panaikino juose kaltės jausmus, ir taip pamazų buvo pamiršta, kad skriaudėjams reiktų prašyti atleidimo. Pamiršta, kad skriaudos turi būti atlyginamos ir kad nuskriaustiesiems turi būti ir fiziniai, ir moraliniai kompensuojami. Lietuvoje dar tebeegzistuoja aplinka, kuri neduoda paskatinimo rodyti gailėtį dėl savo padarytų nusikaltimų. Suprantama, kad tenai yra asmenų, kurie iš meilės savo žmonėms ir savo kraštui yra atleidę savo skriaudėjams: savyje jie išgyvena susitaikymą. Visgi neatrodo, kad jų didžiadvasiškas padarė išpuolio tiems, kuriems reiktų gailėtis, atsiprašyti ir mėginti atsiteisti. Ten dabar jau galvota, kad apie nusikaltimus nėra ką bekalbėti, nes jų nebuvo. Nusikaltimai nesurišami su jokia bausme, nes gi jų nebuvo. Raskolnikovas galų gale už savo nusikaltimą darė atgailą, bet tai buvo seniau, o dabar nėra ko gailėtis, kai niekas neprisipažįsta nusikaltęs.

Susitaikymas be atgarsio

Rimantas Gudelis savo knygoje atsargiai išreiškia nusivylimą, kad Katalikų Bažnyčioje susitaikymo procesas tarp skriaudėjų ir nuskriaustųjų vyksta labai lėtai, o kai kur visai nejuda. Abiejose pusėse

2002-ųjų metų vasarą Dainavoje (Manchester, Michigan) vykusioje 46-oje Lietuvos fronto bičiulių studijų savaitėje — rimtos svarstybos neapsiribodavo vien diskusijomis po paskaitų, o buvo tęsiamos ir pietų metu... Iš kairės: dr. Kęstutis Skrupskelis, dr. Vytautas Bieliauskas, dr. Petras Kisieliūnas, dr. Remigijus Misiūnas, kun. dr. Rimantas Gudelis, dr. Jonas Račkauskas ir Vytas Petrulis. Jono Urbono nuotrauka.

dalyvavę hierarchijos atstovai daugiausia nesugebėjo atidaryti savo sąžinę, atidaryti savo širdį ir mėginti rodyti brolišką susitaikymą. Susitaikymas vyksta, bet jis yra be atgarsio, tad Bažnyčios žaizdos ir kančios nėra išnykusios. Susitaikymas vyksta taip pat ir tautoje, bet ir jis vyksta labai nepastebimai. Dėl to tauta kenčia: pagieža, neapykanta, suktybės, melai ir vienas kito niekinimas tebevyksta, panašiai, kaip buvo sovietinėje sistemoje. Atrodo, kad susitaikymas Lietuvoje jau yra pavėluotas: buvo praleista daug laiko, skirta daugiau pastangų nusikaltimams užtušuoti, o ne juos išryškinti. Per 12 metų susitaikymui neįvykus, turėtų neįvykti ir per kitą dešimtmetį. Atrodo, kad nusikaltimai buvo ir liks be bausmių. Bet gal bausmės nėra tiek svarbios, kiek svarbūs teisingumo, apgailejimo, atleidimo ir artimo meilės principai. Galbūt šių principų jau negalės įsisavinti nei buvusieji sovietmečio skriaudėjai, nei nuskriaustieji. Tad reikia atkreipti dėmesį į naujas kartas, augančias dabar Lietuvoje. Jauniesiems reikia duoti progos kopti moraliniais tarpiniais ir aukštumais. Jiems reikia suprasti vertybes ir įsisavinti moralinius principus. Jiems reikia duoti progą išvystyti sąžinės jausmą. Ir šitai tinka ne tik pasaulietiskam jaunimui, bet ir Lietuvos jauniesiems kunigams bei vyskupams.

Atleisti, susitaikyti yra procesas, be kurio mūsų tauta negalės išlikti. Taika, ramybė, vienybė yra tokios gražios žmogiškos ir dieviškos dorybės. Kristus, mirdamas ant kryžiaus, pasakė: „Tėve, atleisk jiems, nes jie nežino ką daro“. Tai buvo atleidimas, pilnas meilės. Tokio atleidimo reikės ir mūsų susitaikymui.

Spalio 16 d. Aktorių namuose Vilniuje pristatyta teatrologės Ramunės Marcinkevičiūtės knyga *Eimuntas Nekrošius: erdvė už žodžių*. Knygą išleido „Scenos“ leidykla. G. Žilinsko (Elta) nuot.

Užmūrytas intelektualas

Atkelta iš 3 psl.

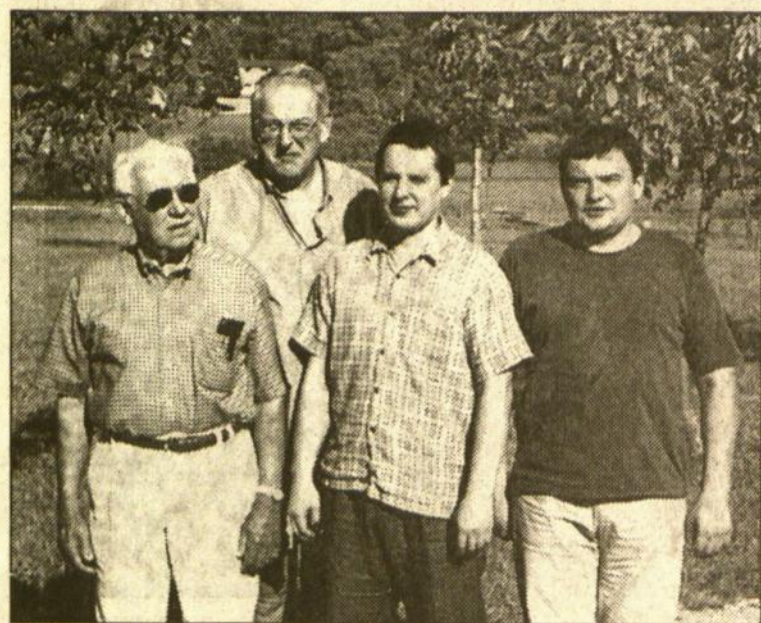
Cia nebuvo jokios kolektyviškumo dvasios — jei tave talžo, niekas neuzstos, o iš tolo apeis kaip raupsuotąjį. Virš galvų nuolat švytruoja ideologinių kampanijų vėzdai, ir kiekvienam rūpi išlikti saugioje zonoje bei pakilti į „neliečiamųjų“ kastą. Kupinas didelių planų ir kultūrinės veiklos entuziazmo, J. Keliuotis buvo išmestas iš viešo gyvenimo tarytų musė iš žemaičio barščių. Izoliuotas kaip veikianti kurybinė jėga, jis vis dėlto nesidavė nutildomas ir nesusiaikė su nebylio padėtimi, o nuolat daužėsi į plienines savo narvelio grotas, rašydamas vis naujas dramas, romanus, pasakas, atsiminimus, eilėraščius. Rašymas — tai jo buvimo forma, kurios negalėjo nei išsižadėti, nei kuo kitu pakeisti. Nebuvo mirtinai nugašdintas, kad išsižadėtų pats savęs. „Kai aš atsėdėjau dešimtmetį, tai man jokie mušimai nebaisūs“, — kartą prasišarė Antanas Miškinis, sekamas 22 saugumo agentų ir informatorių. Panašiai turėjo galvoti ir J. Keliuotis, tik jo padėtis buvo nepalyginamai šurpesnė — vidinio emigranto, nuolat stebimo ideologinio priešo padėties, nesikeičianti per dešimtmečius. Kaip išverti ir išlikti?

Smaugiamo intelektualo situaciją šiek tiek suprata, bet ne iki galo — iki neurozių kvaitalo ar pakartųjų drąsos — vis tiek viskas prarasta... Sunku buvo atskirti, kur persekiojamo žmogaus psichozė, o kur realybė. Už sienos apgyvendintas saugumietis, stebintis visus, kas tik užena, ir besirašantis jo popieriuose kur nors išvykus. Kažkoks inžinierius įkyriai lanko, vežioja prie Žaliųjų ežerų ir klausinėja, ar jis pritariaš Sovietų Sąjungos invazijai Čekoslovakijoje, kaip pritarė Vytautas Sirijos Gira. Atsiranda elegantiška moteris ir prašo naujų kūrinių. Ar ji ne provokatorė? Ar mašininkė, padėjusi parašyti jo rankraščius, nenuneš jų į Saugumą? Užjūrio svečiams jis pats pasiūlo savo lagerinių atsiminimų rankraštį — imkite ir vežkitės, o jie baimingai sprunka pro duris. Net prieškarinio rašytojai, grįžę iš Sibiro, ateina jo iškvesti kaip Saugumo informatoriai. Naisviai geraširdis ir pasitikintis jis nebežinojo kuo pasitikėti, kaip ir tie pokario partizanai, išduodami bunkerio draugų. Apie savo įtarimus ir baimes jis pasakodavo griausmingu šiek tiek apkurtusio žmogaus balsu, kaip ir apie Aleksį Churginą, įskundusį jį gestapui už *Kūrybos* žurnalo vakarietišką kryptį (1944 m. pava-sarį turėjo slapstyti). Tie bai-

mingi tardyto ir mušto žmogaus pasakojimai vieną dieną virto aptuopiamą tiesą, kai J. Keliuotis paprasė pasirašyti svečių sąsiuvinyje (to pareikalavęs kaimynas). Buvo aišku, kad kalbanciuju balsai įrašinėjami paslėptu mikrofonu, o svečių sąsiuvinys padeda identifikuoti, kas ką pasakė. Saugumas netrukė lankytis pas J. Keliuotį jauniems dailininkams, filosofams, pusiau slap-tų būrelių nariams — tik budriai ir patogiajį stebėjo. Buvo neįjauki ir priklu kalbėti, žinant, kur nueina tavo balsas. Lietuvos ypatingame archyve guli keli tomų tų išsifruotų pokalbių stenogramų, peržiūrėtų ir pasirašytų aukštų KGB pareigūnų. J. Keliuotio švietėjiškoje veikloje (pašnekesiai apie naujausias Vakarų meno ir filosofijos kryptis, iš Niujorko, Paryžiaus, Stockholmo gautas knygas) „direktviniai organai“ nebematė didelės grėsmės sovietinės valdžios pamatams. Tai praeities žmogus, jau neišgalis nukalti programinių šūkių šių dienų antisovietiniam pogrindžiui, daugiau svačiojantis estetas negu politikas, kalbantis griežtomis kategorijomis ir kiauurai skrodžiančiais sprendimais. Maža naudos bus iš *Naujosios Romuvos* ideologo, įgrūsto trečiaj kartą į Sibiro lagerį. Kas kita — parklupdyti, atimti idejinės ir moralinės opozicijos aureolę, priversti pačiam pasidaryti charakteri kaip priešingos ideologijos subjektui. Tik parašykite sąjunginei spaudai straipsnį apie savo kartos kelią, kaip parašė V. Mykolaitis-Putinas, tik atiduokite porą eilėraščių *Tiesai*, ir jūsų puiki atsiminimų knyga bus kaip mat išleista. 1972 metais jis atliko privalomus reveransus ir buvo žiauriai apgautas. Jo atsiminimų knyga — pats vertingiausias jo izoliacijos metų darbas — nepasirodė iki šiol.

Paskutinį kartą mačiau Juozą Keliotį, smagiai kvatojantį, pagautą improvizacijos džiaugsmo, apkvaitintą savo paties žodžių srauto, tarsi ištrūkęs iš po ledo lyties. 1982 metų vasarą pakvietė užėti jo jubiliejinės sukakties dieną. Pakliuvau į Panevėžio teatrolių kompaniją. Kaip jie linksminosi, prisimindami savo prieškarinio draugus ir nuotykius, kokie buvo artimi vienos kitam ir laisvi, pertraukdami kito kito kalbą ir pasišaipydami („Pakaks tau vienam šnekėti, duok ir man“, — tildė J. Miltinis įsismaginusi šeiminką).

Tada su gailėstiu pagalvojau, kad karo metų gimnazistų karta, draskyta ir lupta, nepatyrė tokios jungiančios draugiškumo ugnies.

Po svarstybų Dainavoje. Iš kairės: dr. Vytautas Bieliauskas, dr. Jonas Račkauskas, dr. Remigijus Misiūnas ir kun. dr. Rimantas Gudelis.